

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH ISHLARI: MUAMMO VA ULARNING YECHIMLARI.**R.Tangirqulova, Nasiba Xo'janova***PTMA tizimidagi Surxondaryo viloyati**Qumqo'rg'on tuman ixtisoslashtirilgan maktab psixologi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda birinchi ularning qiziqishlari muhim ekanligi psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Qolaversa kasb psixodiagnostikaning maqsadi tushuntirilgan.*

Kalit so'zlar: *qiziqish, kasb, oila, tadqiqot, shaxs, pedagog, tahlil, tarbiya, muammo, faoliyat.*

O'quvchilarni kelajak hayot rejaları va kelajakda egallamoqchi bo'lgan kasblari bilan tanishtirishdan avval ulardagi mavjud maylga, qiziqishga, nafosat va nafis tuyg'ularga, irodaviy sifatlarga, ideal maqsadlarga intilishga alohida e'tibor berish zarur. O'quvchilarni ruhiyati va ma'naviyatiga to'g'ri yo'l topish orqali uning fe'l-atvoriga o'rnatilgan xislatlarida ayrim o'zgarishlar vujudga keltirish imkoniyati tug'iladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Yoshlarning bo'sh vaqti-dushmanning ish vaqti" degan hikmatli iborasini juda ko'p ishlatadi. Bundan ma'no shuki, yoshlarni o'zlarining qiziqtirgan kasbiga to'g'ri yo'naltirish ularning kelajagini porloq qiladi. Ota-ona, yaqin qarindoshlarining mas'ulligini oshiradi. Bugungi kun pedagogiga qo'yiladigan talab shuki, "Yomon o'quvchi bo'lmaydi, ularning qiziqtirgan olmagan yomon o'qituvchi bo'ladi". Yurtboshimizning ushbu so'zlari pedagogdan juda katta mahorat, bilim va qobiliyat talab qiladi. Har bir o'quvchini xarakter xususiyatidan, qiziqishidan, imkoniyatidan, bilimidan kelib chiqib, uni kasbga to'g'ri yo'naltirsa, u albatta jamiyatda o'z o'rnini topadi.

Kasbiy qiziqishlarni o'rganish psixologiyada juda ko'p ilmiy tadqiqotlar mavzusi sifatida o'rganilgan va amaliy tahlil qilingan. Ma'lumki, shaxsning barcha qobiliyatlari uning qiziqishlarining qay darajada shakllanganiga bog'liq holda rivojlanadi. Shu nuqtai nazardan o'quvchilar kasbiy qiziqishlari ularning ehtiyojlari, kelib chiqishi, kasblar haqida qanchalik ma'lumotlarga egaligi, kelajak orzulari bilan bog'liq bo'ladi.

Shaxsning kasbiy bilimlarini aniqlash muammosi XIX asrning oxiri- XX asrning boshlariga kelib izchil hal qilina boshladi. Xorijda bunday ishlar Spirmen, Bine, Ayzenk va boshqalar tomonidan o'rganiladi. Ular kasbiy bilim va ko'nikmalarni o'rganish uchun maxsus testlardan foydalandilar.

Ta'lim-tarbiya bilan kelajak haqidagi kasbiy qarorini shakllantirishni bir-biriga qanday moslab olish kerak? Kasbni har kim qiziqishi, layoqati va qobiliyati asosida o'zi uchun o'zi tanlaydi. To'g'ri yaqin kishilarning maslahatiga quloq solish, ularning bahosini hisobga olish, takliflar, ogohlantirishlarni nazardan qochirmaslik maktab amaliyotchi psixologi tavsiyalariga amal qilishi kerak, ammo yigit va qizlarning o'zlari, faqat o'zlarigina bir qarorga kelishlari maqsadga muvofiq.

O'quvchilarning kasb faoliyati har xil turlarga bo'lgan qiziqish va maylni rivojlantirish kasbga yo'naltirishning muhim tarkibiy qismidir. Kasbga bo'lgan bunday mayl va ishtiyoq

kasbga bo'lgan qiziqishni shakllantiradi va tarbiyalash, ushbu kasbga hurmat bilan qarash, mehnatga muhabbatni, ishga psixologik shaylikni tarbiyalash singari elementlardan tashkil topadi. Bir qancha maktablarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda kasbiy faoliyatning har xil turlariga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni rivojlantirishga o'quvchilarni bir maqsadni ko'zlab mehnat ta'limini berish va ularni ijtimoiy foydali mehnat bilan band qilish ta'sir o'tkazmoqda. Ko'p kasblar bilan nazariy tanishib qolmay, balki bir muncha ommaviy kasblarni bilish, ishlab chiqarish jamoalariga qo'shilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni egallash o'quvchilarning kasb tanlashiga imkon beradi. Maktab o'quvchilariga mehnat ta'limini berish va tarbiyalashning sobitqadamliligi har bir iqtisodiy rayonning va mamlakatning ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirish tendentsiyalariga muvofiq ularning kasbiy ideallarini shakllanishini ta'minlaydi. Faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'quvchilar bilan ishlashga e'tibor berish, har bir kishining shaxsiy xislatlari va imkoniyatlariga mos bo'lgan mashg'ulotni topish mumkin.

Kasb psixodiagnostikasining maqsadi - kasbga yo'naltirish maqsadida maktab o'quvchisining shaxsini o'rganishdir, kasb diagnostikasi jarayonida shaxsning xususiyatlari, qimmatli mo'ljallar, qiziqishlar, talab ehtiyojlari, kasbiy niyatlari, temperamenti, sog'ligi o'rganiladi. Kasb haqida maslahat berish shaxsiy psixologik xususiyatlar, kasbning o'ziga xos xususiyatlariga mos bo'lishini aniqlashni maqsad qiladi. Maslahat berishning quyidagi turlari bor. Ma'lumot tarzidagi maslahat chog'ida o'quvchilar ishga joylashish yo'llarini, ishga va o'qishga nisbatan qo'yiladigan talabalarni, kasblarni o'zlashtirish imkoniyatlarini, tayyorgarlik muddatlarini, mehnatga haq to'lahs sistemasini, kasbiy o'sish istiqbollari bilib oladilar.

Diagnostik maslahatlar - shaxsni qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, bunda shaxsni ana shu xususiyatlarini tanlaydigan kasbga yoki unga yaqin hunarga mosligi ko'zda tutiladi. Shakllantiruvchi maslahatlarda maktab o'quvchisining kasb tanlashga rahbarlik qilishni, tuzatishni ko'zda tutilgan bo'lib, bunday maslahatlar uzoq muddatga mo'ljallangan bo'ladi.

Tibbiy maslahatlar - o'quvchining sog'ligini, uning tanlaydigan kasbga nisbatan psixologik xususiyatlarini maqsad qilib qo'yadi. Bunda psixofiziologik ma'lumotlarga mos boshqa kasbni yoki faoliyatni tanlab olinadigan sohasiga yaqin kasbni aniqlash maqsad qilib qo'yiladi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda uchraydigan 3ta konkret muammolarni ko'rib chiqamiz:

1. Kasb tanlayotgan o'quvchi ota-onasining erisha olmagan kasbini egallash uchun o'z qiziqishidan ko'ra ko'proq ota-onaning orzusidagi kasbni tanlashga majbur bo'lmoqda.

2. Kasb tanlashda moddiy manfaatning ustunligi.

3. Tanlayotgan kasbi haqidagi ma'lumotlar bazasining me'yordan oshib ketishi.

Yechimi:

1. Bizning mentalitetimizda oilada ota-onaga hurmat, kattalarning nazorati yuqori darajada. Albatta, ota-onalarning aytadigan fikri farzand uchun ahamiyatli. Ota-onalar esa bu vaziyatda o'z farzandlarini o'zi bilmagan holda xohlamagan kasbga yo'naltirib qo'yishmoqda. Masalan, "Bolam, men shifokor bo'lolmadim, sen shifokor bo'lib, mening orzularimni ushaltirishing kerak" va boshqa hayotiy misollarni keltirishimiz mumkin. Agarda

ota-onaning xohishidagi kasb bilan farzandining qiziqishi, qobiliyati va layoqati to'g'ri kelsa, bu nur ustiga a'lo nur. Ham ota-ona xursand, ham jamiyatimizga o'z ishining yetuk mutaxassisi paydo bo'ladi. Aynan kasbga qiziqish va muhabbat tufayli, osmonda samolyot uchgan. Bu holat aksincha bo'lsa, bu chin ma'noda muammo.

2. Kasb tanlashda o'quvchilarni moddiy manfaatga qiziqitirishning salbiy jihatlari shuki, kelajakda kasb egallagan shaxs o'z kasbida chaqnab keta olmaydi. Aksincha, kasbini daromad manbaiga aylantirib oladi. ***“Bolam, shifokor bo'lsang ko'p pul topasan emas, shifokor bo'lsang kasallarni davolaysan, odamlar sendan xursand bo'ladi, quruvchi bo'lsang, chiroyli binolar qurasan”*** degan gaplarni ota-ona suhbat jarayonida ishlatsa, farzandining tafakkurida qoladi. Hozirgi jamiyatimizda oliy ma'lumotli haydovchilar, qassoblar va boshqa kasbdagilarni uchratishimiz mumkin. Ular oliygohda etika estetikani o'rgangan, albatta. Bu kabilarni o'zi qiziqmagan sohada tahsil olganlar qatoriga qo'shish mumkin.

3. Hamma narsada me'yor bo'lgani yaxshi. O'quvchi o'zi tanlayotgan kasbi haqida me'yoridan ortiq ma'lumotga ega bo'lgan holatda ham unda shu kasbga nisbatan xohish va istak kamayadi. Amerikalik psixologlar 6 yoshli o'g'il bolada tajriba o'tkazadi. Yoshligidan harbiy kiyimlar kiydiradi, xonasini harbiylikka oid fotosuratlar bilan jihozlaydi. Umuman atmosferasi harbiycha qiladi. Bola voyaga yetib kasb tanlash yoshiga yetganda o'zining harbiy bo'lmasligini aytadi. Bu fikr psixologlarni ajablantiradi. Kattalar suhbat paytida kasb haqida o'ylamasdan salbiy gaplarni gapirmaslik kerak. Chunki baribir yosh bola bilan kattalarning ongi bir-biridan farq qiladi, katta odamning hayotiy tajribasi katta bo'ladi. O'ylashingiz mumkin, internet borku, o'ziga qiziq bilimni internetdan oladi, agar siz uni qiziqtirmasangiz u bu xatti-harakatni amalga oshirmaydi, chunki ular qiziquvchan bo'ladi.

O'quvchilarning kasbiy layoqatlari va ularning kasbga bo'lgan munosabatlarini rivojlantirish uchun kasb ko'nikmalarini shakllantirish asoslari, kasb tanlashga yo'llash sistemasining bosqichlari va kasb tanlashda asosiy mezonlarga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonlarning nazariy jihatdan o'rganar ekanmiz, kasbiy bilimlarni egallashlarida o'quv jarayonining amaliyot bilan uyg'unligini ta'minlash kasb-hunar kolleji o'quvchilarini kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish bilan birga ularning kasbiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. O'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish, kasb tanlashning ijtimoiy qimmatli motivlarini tarkib toptirish, o'z professional mavqei belgilashda ko'maklashish ularning kasbiy bilimlariga tayanishi uqtirishi zarur holatdir. Kasbga yo'llash ishlarining ijtimoiy ahamiyatini oshirish, mutaxassislarga qanday talablar qo'yilishini aniqlashtirish, kasbga yo'naltirish ishlarini o'tkazish zaruriyatidan kelib chiqib kasbiy bilim va ko'nikmalarining ijtimoiy-psixologik mazmunini va ahamiyatini belgilab beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning kasb faoliyati har xil turlariga qiziqish va maylni rivojlantirish kasbga yo'naltirishning muhim tarkibiy qismi ekanligini e'tirof etish maqsadga muvofiqdir. Yoshlarni mehnatga tayyorlash yangi masala emas, hozir bu masalani ta'lim-tarbiya nazariyasi bilan uzviy birlikda ko'rib chiqish lozim. Kasbga yo'naltirish muammosiga ko'ra tarkib topgan ilmiy yo'nalishlarni rivojlantirish - eng muhim vazifalardan biridir.